

УДК 069(1-4)

І. С. Вітрик, Л. О. Коцар

Театралізована екскурсія: два підходи

Якою має бути театралізована екскурсія? В публікації йдеться про досвід проведення таких екскурсій в Національному музеї історії України. Розглядаються можливі варіанти її проведення.

Ключові слова: Національний музей історії України, театралізована екскурсія, екскурсія, музей, дитячі музейні програми.

Музейна криза на пострадянському просторі кінця ХХ — початку ХХІ ст. стимулювала працівників музеїв до пошуку нових напрямків роботи. Зміни торкнулося і науково-освітньої роботи, що було пов'язано як з процесами загальної демократизації суспільства, так і з відкритістю світового інформаційного простору. Доступність наукових та практичних напрацювань, в першу чергу іноземних інституцій, стала потужним мотиватором для пошуку найбільш оптимальних форм подальшої роботи з музейною аудиторією. Адже музеї поступово перетворювалися в більш відкриті комунікаційні системи, які потребували людей [4, с. 31], відвідувачів.

Поміж іншого набули поширення різноманітні костюмовані заходи: тематичні вечори, бали, покази історичного костюму тощо. Сприяв цьому розвиток руху історичної реконструкції, який поширювався територією України, а також становлення такого напрямку історичної науки, як історія повсякденності (living history). Вже наприкінці 80-х рр. ХХ ст. з'явилися перші військово-історичні клуби, члени яких стали займатися реконструкцією одягу, зброї різних історичних періодів, рольовим моделюванням, вони намагалися відродити забуті бойові мистецтва (зокрема, бойовий гопак). Аматори реконструкторського руху охоче йшли на контакти з музейними працівниками, а інколи самі пропонували ідеї спільних з музеями тематичних заходів.

Національний музей історії України (НМІУ) став одним з перших музейних закладів країни, що почав активно співпрацювати з військово-історичними клубами. Вже з 1997 р. біля музею з нагоди Міжнародного дня музеїв працював «лицарський» майданчик (ристалище), де проводилися «турніри» між реконструкторами, а у 2001–2004 рр. на території садиби НМІУ проходив щорічний Міжнародний фестиваль історичних товариств «Княжий град», який корис-

тувався популярністю у киян і був складовою святкування Дня Києва. Фестивальні програми включали турніри лицарів та змагання лучників, конкурси історичних костюмів та танців, вистави тощо. На жаль, проведення заходу припинилось через відсутність підтримки керівництва музею та допомоги з боку міської та державної влади. Однак отриманий досвід засвідчив, що подібні, незвичні для музейної установи, театралізовані заходи будуть користуватися неабияким попитом у відвідувачів музею. Підтвердила загальну тенденцію до проникнення елементів театрального дійства в музейне середовище ініціатива ІСОМ 2005 р. щодо святкування міжнародного Дня музеїв і запровадження акції «Ніч в музеї» [2, с. 181]. Того ж року взяв участь в цій загальноєвропейській акції Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького (ДНІМ) [6]. В Києві «піонером», що підтримав міжнародний проект, стала філія НМІУ — Музей історичних коштовностей України, де було підготовлено і проведено костюмовану екскурсію «Скіфія золота» у 2006 р. [2, с. 180–182; 3, 27–31], успіх програми надихнув її розробників створити у 2010 р. ще одну театралізовану програму «Священні скарби» [5, с. 32–35].

Популярність заходів у філії сприяла тому, що і в НМІУ в 2009 р. також було запроваджено власний проект під назвою «Музейні етюди». Підготовка до реалізації театралізованої екскурсії тривала близько року. Сценарій екскурсії та реквізит для неї готувався науковими співробітниками науково-освітнього відділу музею. Розробку ескізів «історичних» костюмів, їх виготовлення здійснили студенти Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва та дизайну ім. М. Бойчука, робота яких відбувалася у тісній взаємодії з музейними працівниками. Особлива увага приділялася пошуку відповідного музичного оформлення.

Було прийнято рішення задіяти для театралізованої екскурсії 1-й поверх НМІУ, де представлені археологічні матеріали. Найдавніші сторінки нашої історії базуються на таких матеріалах, за якими вони і відтворюються. Працюючи над сценарієм, ми отримали можливість створити власну картину минулого, певний міф, що був би максимально наближений до правди тогочасного життя. Чим менше ми знаємо достовірних фактів про той чи інший період, тим більше можливостей маємо для власних інтерпретацій. Саме така міфологізація історичного простору поєднує музей та театр. Адже у театр люди, як правило, йдуть, щоб відчувати нові враження та емоції, побачити щось незвичайне, таємниче, що може дати тільки міф.

Експозиція 1-го поверху висвітлює досить великий проміжок часу, починаючи від заселення території України до періоду створення і занепаду східнослов'янської держави — Русі. Перед авторами проекту встала проблема органічного поєднання різних історичних епох: доби каменю, енеоліту і періоду бронзи, раннього залізного віку та раннього середньовіччя, про які дослідники знають більшою мірою завдяки археологічним розкопкам. Однак саме таке поєднання створило незабутнє враження мандрівки у часі, коли музейний простір, насичений предметами давно минулих епох, оживав завдяки появі «свідків подій», змушував відвідувача зануритись у вир нових вражень, по-іншому подивитися на знайомі з шкільних підручників факти історії. Такі екскурсії не обходилися без містичних елементів. Можливо, через енергетику, яку несуть артефакти минулих епох, зберігаючи дотики колишніх господарів, відбувається перевтілення сучасної людини, музейного науковця, у первісного мисливця, представника таємничих носіїв трипільської археологічної культури або войовничих скіфів, жителя давньої Ольвії чи представника Давньої Русі. Сама ж театралізація як методичний прийом передбачає введення в екскурсію попередньо підготовлених елементів театральної дії, при яких музейні співробітники з'являються перед екскурсантами в костюмах відповідної епохи, промовляють найбільш характерні, на нашу думку, для свого часу монологи чи діалоги.

Важливим моментом театралізованої екскурсії в НМІУ стало використання значної кількості реконструкцій-реплік предметів, аналоги яких відвідувачі можуть побачити в експозиції, — це прикраси, озброєння, посуд, навіть стилі та вошені таблички для писання. Таким чином, відвідувач ніби одержує докази достовірності подій, що відбуваються в музейних залах, при цьому підвищується ступінь впливу музейного середовища на свою аудиторію.

Прийоми музейної театралізації дали (і дають) змогу відтворити перед глядачами те, що носить назву історії повсякденності (living history), без якої неможливо уявити «живу історію» наших предків. Зазначимо, що більшість музеїв історичного спрямування, особливо державної форми власності, відображає, як правило, політичну історію країни. В той же час запит суспільства спрямований на розуміння культурного і матеріального оточення, в якому перебувала людина в конкретний проміжок часу. Про це свідчить популярність останнім часом «речових» виставок у музеях, що передають побут та атмосферу певної епохи.

Отже театралізована екскурсія доповнює матеріали експозиції, що «оживають» під час «вистави» в незвичному аспекті, і робить експозицію зрозумілою і доступною для кожного. Об'єднує всіх та режесує дійство ведучий програми — ключова фігура впродовж усієї екскурсії, яка прокладає місточки між історичними епохами, між експозицією та відвідувачами музею. На відміну від історичних персонажів, ведучий є сучасником екскурсантів, людиною одного з ними часового контенту, який одночасно володіє науковою інформацією про минуле.

Таким чином, 1-й поверх музею під час театралізованої екскурсії стає місцем своєрідної зустрічі сучасного і минулого в «міфологічному просторі», що базується на автентичних музейних матеріалах. Так ми намагаємось відтворити сторінки нашого нематеріального культурного надбання, а саме певні звичаї, обряди, знання тощо, пов'язані з природними явищами, з традиційними ремеслами, з культурою, що є надзвичайно актуальним на даному етапі розвитку гуманітарних знань [1]. Мова йде про ознайомлення з культурними цінностями давно минулих тисячоліть, які зовсім не відображені в сучасних культурних процесах.

Перші театралізовані екскурсії починалися в позаробочий час, після закриття музею для відвідувачів. У цих заходах, які відбувалися у майже цілковитій темряві, лише пучок світла ліхтаря, в окремих випадках свічки, акцентував увагу на тому чи іншому експонаті або вихоплював певний історичний персонаж з глибини історії. Музика, таємнича атмосфера насторожувала в одних залах і розслабляла в інших. Як влучно зазначено в анонсі нічної екскурсії «Людина і Степ» ДНІМ, що «з давніх-давен люди приписували ночі магічну силу, вважали, що вночі відбуваються незвичайні події. ...Речі в темряві сприймаються не такими, як удень. А музейні предмети, до яких торкалися руки багатьох поколінь, взагалі мають надзвичайну

ауру...». Одночасно в екскурсії було задіяно 6–7 людей, що представляли різні історичні епохи.

З'ясувалось, що взаємодія з аудиторією через театралізацію екскурсії допомагає органічно сприймати відвідувачам фактично наукову інформацію, передану за допомогою художньої образності. Згодом такі прийоми були включені в інші форми освітньо-екскурсійної роботи, також ми відійшли від практики проведення заходу лише у вечірні години.

Хоча екскурсія розроблялась на дорослу аудиторію, намагання пристосувати її для потреб різновікових груп підштовхнуло працівників музею до введення нових сюжетних ліній, ігрових завдань, які були б цікаві малечі.

Спеціально для шкільної аудиторії була розроблена театралізована екскурсія «Тіні забутих предків», яка передбачала ігрову програму для дітей та фотографування в історичних костюмах. Адже через прийоми гри дітям легше засвоювати соціально-культурний досвід минулих поколінь. Поступово театралізована програма, яка розглядалася виключно як іміджевий захід і проводилася раз на рік, перетворилася на постійно діючу музейну послугу, якісний музейний продукт. Можна констатувати, що в НМІУ спостерігається стійка тенденція збільшення попиту на театралізовані проекти, вже в 2015 р. екскурсії «Тіні забутих предків» та «Музейні етюди» проводились більше 20 разів.

Популярність театралізованих екскурсій спонукала музейних співробітників застосовувати елементи театрального дійства і в інших програмах, зокрема, при проведенні екскурсії-квесту «Артефакти Баби-Яги», майстер-класу «Барви трипілля», заходу «День народження в музеї». Особливо полюбилася маленьким відвідувачам музейна Баба-Яга, образ, як виявилось, дуже органічний у музейній театралізації. Адже і цей, здавалось би, казковий персонаж безпосередньо пов'язаний з давньою слов'янською міфологією та віруваннями, тобто з нашим минулим. Загалом, дитячі програми з елементами театралізації відтворюють перед їх глядачами більш яскраві картини історії країни, що набагато краще запам'ятовуються маленькими відвідувачами.

Одна з проблем театралізованих екскурсій — пошук співробітників, які б зголосилися брати у них участь, адже важливе не лише вміння працювати з відвідувачами, орієнтуватися в матеріалах експозиції, але й органічно почуватися в історичних костюмах. За час проведення театралізованої екскурсії неодноразово оновлювався склад учасників, що в ній задіяні (за підрахунками — 19 осіб разом з дублерами!). На жаль, останнім часом у нас немає виконавців

двох дуже цікавих чоловічих образів через відсутність бажаючих втілити їх у практику.

На відміну від театру, де глядач, сидячи у залі, спостерігає за подіями на сцені, музейний простір дає відчуття реального занурення у певний історичний період, можливість діалогу, все це відсутнє у класичному театрі. Хоча театралізована екскурсія передбачає певний сценарій, в межах якого побудоване дійство, персонажі екскурсії все ж мають змогу імпровізувати (це теж одна з особливостей нашої екскурсії), що дає можливість миттєво реагувати на запитання щодо експонатів, пристосовувати сценарій відповідно до запиту відвідувачів (наприклад, при роботі з дітьми з особливими потребами).

В минулому (2015) році, із зміною керівництва музею, змінилися й підходи до проведення костюмованих заходів. Наприклад, було запропоновано замінити музейників професійними артистами — запросити студентів з театрального вишу, аби підняти акторський рівень учасників програми. Так, протягом двох місяців студентів-акторів залучали до роботи в музеї по вихідних — вони у відповідних костюмах зустрічали відвідувачів у залах. Спроба «оживити» експозицію таким чином не була сприйнята відвідувачами, навіть дітьми, які просто називали їх «аніматорами». Нам здається, що при таких форматах втрачається саме те, що відрізняє театралізовану екскурсію в музеї від музейної вистави. Та й неможливо за короткий час навчити сторонню людину, навіть талановитого актора, тому, що музейні працівники здобувають роками, а потім постійно вдосконалюють, працюючи в музеї з різноплановою аудиторією, досліджуючи історію експонатів тощо.

Подібні формати театралізованого дійства також застосовуються у музеях, коли до участі в екскурсії запрошуються професійні або самодіяльні актори, що не мають безпосереднього відношення до музею. Зазвичай ними цитуються уривки із літературних творів або мемуарів сучасників відповідної події, які майстерно доповнюють музейну дію. Такі прийоми подачі матеріалу давно застосовуються в музеях України (наприклад, у Чернігівському історичному музеї ім. В. В. Тарновського, з 2008 р.; у музеї «Заповіту» Переяслава-Хмельницького, 2014 р., ін.). Відомі вони ще з радянських часів, де отримали назву «комплексних науково-освітніх та ідейно-виховних масових заходів музеїв» [7, с. 294]. Великим недоліком такого формату є неможливість мобільного реагування за запити аудиторії. Подібні заходи вимагають значних витрат часу для їх підготовки, узгодження деталей між його учасниками. В той же час запроваджений у нашому

музеї театралізований захід є дуже мобільним. Були випадки, коли театралізовані екскурсії проводилися у день їх замовлення, за умови присутності усіх виконавців «ролей» на робочих місцях.

Вважаємо, що театралізовану екскурсію слід розглядати, як окреме явище в музейній науково-освітній роботі, яке не можна плутати з професійною театральною виставою у приміщенні музеїв. Такі речі також мають право на існування у музейному середовищі, що доводить досвід співпраці з театрами таких столичних музеїв, як «Київська фортеця», в стінах якого відбуваються вистави навчальної студії-театру «Маскам Рад», музею-квартири П. Тичини, де проходить музейний моноспектакль «Сріблясті голуби у небесах» у виконанні Євгена Нищука. Подібна практика є і в музеях інших міст України.

Вже зараз науковці-музеологи розрізняють такі поняття, як «*музейна театралізація*» на протизагагу від «*театралізація в музеї*», під першим поняттям якраз мається на увазі застосування в роботі з відвідувачами деяких театральних прийомів, що спираються на специфіку музею (використання експозиції та музейних фондів, залучення співробітників музею в якості виконавців, відповідність тематики профілю музею тощо) [10].

Музейна практика давно вже підтвердила актуальність такої форми взаємодії з відвідувачами, як театралізована екскурсія. Практика також підтвердила, що в музеї слід використовувати театралізацію тільки в органічному поєднанні з тематикою і змістом експозиції [8].

Такі заходи дають змогу музейникам відійти від академічної форми комунікації з своєю аудиторією, натомість створюється власний оригінальний музейний продукт. Цей продукт цікавий не тільки самим учасникам, але й глядачам, які можуть подивитись на нехрестоматійну історію своєї країни, на буденне життя їх предків.

Рік від року театралізовані екскурсії набувають популярності у світі і в Україні, про що свідчить і наш досвід. Який формат заходу вибирати — це виключне право його авторів, головне, щоб кінцевий результат користувався попитом у споживачів музейних послуг. Кожний музей вибирає найбільш оптимальний формат виходячи з поставлених цілей та власних можливостей. Тому доцільним є співіснування різноманітних типів музейного продукту, які дають змогу збагачувати повсякденне музейне життя. Головне — постійно шукати нові форми спілкування з музейною аудиторією.

Джерела та література

1. Белугина Г. К. Актуалізація нематеріального культурного насліддя в музейно-виставочній і туристсько-рекреаційній діяльності: [Електронний ресурс] автореф. дис. ... канд. культурології. — Ярославль, 2011. — Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/aktualizatsiya-nematerialnogo-kulturnogo-naslediya-v-muzeino-vystavochnoi-i-turistsko-rekrea#ixzz47mRVyqsl>.
2. Дженкова О. В. Лірична театралізована програма «Скифія золота» // Музейні читання: мат. наук. конф. — К., 2006. — С. 180–182.
3. Дженкова Е. Тематическая программа «Скифия золотая» в Музее исторических драгоценностей Украины // «Ніч музеїв» для музею — зайвий клопіт чи нові можливості?: додаток до журналу «Музейний простір». — 2012. — № 1 (3). — С. 27–31.
4. Краснова Е. Л. Музейная театралізація как одно из направлений современных коммуникативных тенденций: на примере музеев Республики Беларусь // Вопросы музеологии. — 2012. — № 1 (5). — С. 31–34.
5. Малюк Н. «Ночь музеев» — 2010: На пути к священным сукровищам // «Ніч музеїв» для музею — зайвий клопіт чи нові можливості?: додаток до журналу «Музейний простір». — 2012. — № 1(3). — С. 32–35.
6. Москалец А. А. Театралізація в музеї [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://museum.dp.ua/article_2015_51.html.
7. Музееведение. Музеи исторического профиля / под ред. К. Г. Левыкина, В. Хербста. — М.: Высшая школа, 1988. — 431 с.
8. Нагорский Н. В. Музей и досуг [Електронний ресурс] // Міжнар. наук.-практ. конференція «Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля» / Київський національний університет культури і мистецтв, 4–6 червня 2004 р. — Режим доступу: <http://infotour.in.ua/nagorsky.htm>
9. Топилко О. В. Театралізація в музеї як своєрідна форма в освітньо-виховному процесі (на прикладі культурологічних заходів у Києво-Печерському заповіднику) // Музейна педагогіка — проблеми, сьогодення, перспективи: матеріали Другої науково-практичної конференції. — К., 2014. — С. 81–84.
10. Щепеткова И. А. Театралізація музейного пространства как форма взаимодействия с посетителями: [Електронний ресурс] автореф. дис. ... канд. культурології. — СПб, 2006. — Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/teatralizatsiya-muzeynogo-prostranstva-kak-forma-vzaimodeystviya-s-posetiteliyami>.

The theatrical guided tour: two approaches

I. Vitryk, L. Kotsar

What should theatrical guided tour look like? The article refers to the experience of such tours held at the National Museum of the History of Ukraine. It analyses different options of their implementation.

Keywords: National Museum of the History of Ukraine, theatrical guided tour, tour, museum, museum activities for children.